

Schaepman Rede

Politiek tussen populisme en technocratie:
hoe komen we uit het moeras?

Stichting voor Sociale Christendemocratie –
Wetenschappelijk Bureau NSC – 6 juni 2025

Samenvatting

De Nederlandse politiek is ontaard in een vicieuze cirkel van technocratie en populisme, die elkaar oproepen en versterken. De kern van democratische politiek is het afwegen van belangen, gericht op het algemeen belang. Staatsmanschap vraagt praktische wijsheid en eerlijkheid over de kosten en nadelen van die weging. Maar bij twee van de meest urgente problemen, stikstof en migratie, is de politieke ruimte voor het maken van die prudente afwegingen steeds meer ingeperkt en verzand in een juridisch-technocratisch moeras. Populisme is deels een reactie daarop. Maar zowel populisten als technocraten lopen weg voor die eerlijke belangenafweging. De technocratie zegt “Dit moet van de rechter, de wetenschap, de EU of de verdragen.” De populist zegt: “Niks mee te maken!” De een verschuilt zich achter de regels, de ander lapt ze aan zijn laars. Om uit deze fuik te komen moet de kern, het afwegen van belangen, weer terug wordt gebracht naar waar ze thuishoort: het politieke domein. Dat vraagt een herschikking van ons bestel. Dat betekent: geen wetten maken die ambities bevatten zonder rekenschap van wat daarvoor nodig is, maar die vervolgens wel juridisch worden afgedwongen, zoals de volstrekt onhaalbare stikstofdoelen. Dat betekent ook: de moed om die internationale en Europese verdragen die de ruimte voor politieke keuzes over migratie frustreren ter discussie te stellen. Het huidige asielbeleid is failliet en vraagt om fundamentele herziening: van recht op verblijf hier, naar hulp en opvang elders.

Dames en heren, heel veel dank voor de eer om hier vandaag de tweede Schaepmanlezing uit te spreken. Herman Schaepman was, net als ik, lid van de Tweede Kamer, maar hij was ook een dichter, een groot man, en een priester: toen hij werd geïnstalleerd in 1880 was hij zelfs de eerste priester in het Nederlandse parlement. Priesters zouden zeldzaam blijven, al wemelde het in de Kamer wel al snel van de dominees. Schaepman is bekend van het debat over de eerste Drankwet uit 1881 van de liberale minister Modderman, die het drankmisbruik wilde verminderen. Schaepman betoogde dat de overheid niet te veel moest betuttelen. Toen iemand in dat debat zei: “een werkman heeft recht op een borrel!” antwoorde hij: “Wel twee!” En sindsdien heette een *tweede* jenevertje dat je ergens bestelt een “Schaapmannetje”. De uitdrukking bestond in ieder geval tot diep in de 20^e eeuw. Dat is natuurlijk weinig mensen gegund – dat niet alleen een drankje naar je wordt vernoemd – zoals Dom Perignon, de Bellini of Bloody Mary, (of Boomsma jenever) – maar zelfs een heel fenomeen: het tweede drankje. Wie weet staat er nog een politicus op deze eeuw, naar wie ooit het *derde* jenevertje wordt vernoemd.

Schaepman werd beroemd omdat hij vaak overhoop lag met liberalen en calvinisten, maar vooral ook met andere katholieken, en toch veel wist te bereiken in een van de grote sociale kwesties van zijn tijd: de scheefgegroeide economische verhoudingen en de uitbuiting van arbeiders. We hebben nu Leo de veertiende, zijn voorganger Paus Leo de dertiende schreef rond die tijd de encycliek *Rerum Novarum*, wat de basis werd voor de christelijk sociale leer en de christendemocratie, voor de “Stichting voor sociale christendemocratie,” maar ook voor Nieuw Sociaal Contract. Schaepman probeerde die boodschap te laten landen in de Nederlandse politiek en liep ver op de troepen vooruit: met o.a. Abraham Kuyper pleitte hij voor een eerlijk loon, maar ook voor eerlijke belasting. Voor bestaanszekerheid; en dat houdt in dat arbeiders zelf ook voldoende geld moeten kunnen sparen om buffers op te bouwen, zodat ze niet te snel afhankelijk zouden worden van de staat, zoals de socialisten wilden. In zijn boekje over *Rerum Novarum* zei hij van het socialisme treffend: “wat er goed aan is, is niet nieuw, en wat er nieuw aan is, is niet goed.” Een typering, die ook nu nog op best wat nieuwe bewegingen van toepassing is.

Schaepman voerde politiek vanuit het besef dat een goede samenleving niet zozeer het bijproduct is van de onzichtbare hand van de markt of de harde vuist van de staat, maar altijd, in de eerste plaats van het karakter, de waarden, het morele gehalte van de samenleving, als gemeenschap van trotse en vrije burgers die verantwoordelijkheid nemen: niet alleen voor zichzelf, maar ook voor elkaar, en voor hun omgeving als gemeenschappelijk thuis. Politiek moet dienstbaar zijn aan dat *thuis*. En dat lijkt me nog altijd het wezenlijke uitgangspunt van de christendemocratie – of, noem het, een nieuw sociaal contract. Nederland is geen neutraal stukje *real-estate* met een toevallige verzameling met rechten wapperende individuen, maar een historisch gegroeide gemeenschap, met een specifieke cultuur: een thuis. En aan de overheid de taak niet om die *top-down* radicaal te hervormen vanuit neutrale en abstracte principes, zonder historisch besef, maar om die concrete gemeenschap te beschermen. De overheid, als schild voor de zwakkeren, en dienstbaar aan dat gemeenschappelijk thuis. En dat lijkt me een belangrijk richtsnoer voor de uitdagingen en problemen waar Nederland nu, in 2025, voor staat.

Want die uitdagingen zijn enorm. De stikstofcrisis, asielcrisis, klimaatcrisis, wooncrisis, gezagscrisis, de crisissen vliegen ons om de oren. En ondertussen moeten we ook spreken van een vertrouwenscrisis. Want helaas is er steeds meer wantrouwen, zowel van burgers in overheid,

als van de overheid in burgers, als nu ook steeds meer tussen verschillende overheden, tussen gemeenten en Rijk, tussen verschillende ministeries, tussen politie en rechterlijke macht, enzovoort. Dat crisisgevoel zich steeds verder door meerdere lagen uit te breiden. En juist in ons poldermodel, waarin iedereen met iedereen moet praten, is dat wantrouwen extra schadelijk. Steeds meer mensen hebben het idee dat er iets fundamenteel verkeerd gaat. En ik denk dat dit klopt. Maar die zorgen vallen *grosso modo* uiteen in twee kampen:

Aan de ene kant, mensen die vrezen: het oude spook van de autocratie duikt weer op! Onze rechtsstaat wordt ondermijnd en geërodeerd door populistten. Voormalig CDA-minister Hirsch Ballin zei een aantal jaar geleden al: “De democratie heeft zich losgezongen van haar constitutionele ethos en heeft de wind zozeer in de rug gekregen, dat ze aan de kracht ervan is overgeleverd.” En dus, is de gedachte, moeten we de democratische rechtsstaat veel beter beschermen tegen populistten, misschien zelfs partijen verbieden, in ieder geval niet met ze samenwerken – want op de achtergrond klinkt al bijna het geroffel van marcherende laarzen. Ortega y Gasset waarschuwde in de jaren dertig voor een ‘hyperdemocratie.’ Onlangs waarschuwde de toga-driehoek van Amsterdam voor het ‘afkalven’ van de rechtsstaat, en de Raad van State voor de ‘uitholling’ ervan.

En dat lijkt me geen onterechte zorg. Zoals de grote staatsrechtgeleerde Kossmann zei: bestuur vergt balans tussen de constitutionele en de voluntaristische elementen van de democratie: het beschermen van fundamentele rechten, ook van minderheden, en de wil van de meerderheid. We zijn immers een democratische rechtsstaat.

Maar we zijn dus ook een democratie. En aan de andere kant, heb je mensen die juist vinden dat de democratie door iets heel anders wordt bedreigd: dat onze soevereiniteit wordt ondermijnd, omdat politieke besluiten weg worden gehaald van democratisch gekozen volksvertegenwoordigers, naar ongekozen internationale organisaties of ongrijpbare processen de Europese Unie, of naar ongekozen rechters. Dat bedreigt juist de democratie! Dat, en het falen van de ‘elites’ om de problemen van ‘afgehaakt’ Nederland serieus te nemen, over migratie en groeiende economische en culturele onzekerheid, en dat ondermijnt de solidariteit en sociale samenhang waar een gezonde democratie ook van afhangt. Deze mensen vinden vaak dat de rechtsstaat juist wordt ondermijnd, doordat crimineel tuig niet fatsoenlijk wordt gestraft, mensen

door cellengebrek hun straf ontlopen, en in bredere zin: doordat wangedrag en intimidatie vrij spel krijgen op straat.

En ook dat lijken mij geen onterechte zorgen. Bij de oude centrumpartijen domineert de eerste zorg, en de tweede bij de populistten. Zo komen we op de titel van deze voordracht. De Nederlandse politiek loopt nu vast in die spagaat tussen technocratie en populisme. Beiden versterken ze elkaar, beiden wantrouwen elkaar, en beiden verlammen ze elkaar.

Ik denk dat de Nederlandse politiek de afgelopen jaren niet minder rechtstatelijk is geworden, maar dat we in allerlei technocratische fuiken zijn gezwommen, van stikstof, tot migratie, tot het toeslagen- en belastingstelsel – waar de menselijke maat en een gezonde belangenafweging zijn verdwenen in een soort bestuurlijk-juridisch moeras. Dat leidt tot een politiek bestuur dat vervolgens machteloosheid etaleert: “ja, wij vinden het ook heel erg hoe het nu gaat! Maar het kan niet anders!” Het moet, van de rechter, van de wetenschap, van de verdragen! Ontkenning daarvan is populistisch bedrog! En die technocratische reflex roept dan een populistische reactie op. En die versterkt dan weer de neiging bij velen in het andere kamp, om juist nog verder in de technocratie te vluchten, om vooral vast te houden aan al die procedures, regels en verdragen, om om te voorkomen dat die enge populistten hun zin krijgen. Dat hebben we de afgelopen jaren toch ook wel gezien: de onwil om aan die wensen van de populistten tegemoet te komen. En in die vicieuze cirkel zijn we nu beland.

En dat is een probleem. Want in mijn ogen, zijn zowel technocratie als populisme een pervertering van de kern van gezonde democratische politiek: het afwegen van alle belangen, op basis van morele waarden, gericht op het algemeen belang van Nederland als ons gemeenschappelijk thuis. En om dan als politici eerlijk te zijn over wat die afweging is, en wat de kosten en nadelen zijn. Want bij veel in de politiek zijn er geen ultieme oplossingen, maar alleen afwegingen: elke keuze heeft neveneffecten. De taak is om eerlijk te zijn over hoe je die weging maakt en waarom. En zowel technocratie als populisme vluchten daarvoor weg. Zowel technocraten als populistten hoeven geen oordeel te vellen over de echte belangenafweging. Technocraten claimen dat de afweging niet *kan* worden gemaakt, omdat rechters, Europa, de modellen, of internationale verdragen dat onmogelijk maken. En dat is natuurlijk ook een manier om pijnlijke keuzes te verhullen of de prijs niet te betalen. Komt politici dan ook goed uit: verschilt zich achter Europa! Of besluit iets en laat het vervolgens aan de rechter om dat maar tegen te houden. De boodschap is dan: *het kan niet*

anders! De populist zegt vervolgens: *donder op, alles kan nu meteen!* En loopt vervolgens weg.

Daar zijn we nu beland. Want neem bijvoorbeeld twee enorme problemen waar Nederland in verzuimd is geraakt, waar een heel groot deel van de bevolking snakt naar een andere koers, waar ze ook voor gekozen hebben: stikstof en migratie. Op beide thema's zitten we muurvast in een technocratische fuik. Waar een andere, koers die een groot deel van de bevolking als redelijk beschouwt, en vindt getuigen van gezond verstand, dat nu *niet kan*. Omdat de fundamentele afwegingen al niet meer bij de politiek liggen.

Maar we zien het patroon ook elders: de wolf.

Het is natuurlijk een schitterend roofdier dat al eeuwen door onze geschiedenis en collectieve bewustzijn dwaalt. Hoeveel duizenden nachten hebben onze voorouders niet rond een kampvuur gehuiverd bij het gehuil van wolven in de duisternis? De wolf is het meest wijdverbreide zoogdier: ze leven van de ijskoude poolvlaktes tot zinderende woestijnen, van min vijftig graden tot plus vijftig graden. Ze kunnen zich dus meesterlijk aanpassen aan diverse omstandigheden, en dus ook, aan landschappen met veel mensen. Ze zijn ook gewend om wekenlang honger te leiden en om, zodra ze kans krijgen, zich in een razend tempo vol te schrokken. Dat instinct zien we nu terug in hoe ze nu kunnen huishouden in een kudde schapen. De afgelopen jaren hebben ze dan ook al meer dan zesduizend schapen gedood in Nederland. Ze hebben ook een meisje gebeten en een wandelaar aangevallen, waardoor parken moeten worden afgesloten. Dat lijkt nu nog te overzien. Maar rond de tijd van Schaepmans jeugd, werden in de buurt van Roermond nog kinderen opgegeten. Het risico is nu dat de wolven, in het dichtbevolkte cultuurlandschap van Nederland, steeds meer aan mensen gaan wennen, en hun schuwheid verliezen. Hoe meer ze wennen aan mensen, hoe groter de kans op ongelukken. Het meest logische wat je dus zou moeten doen is: om ze in ieder geval te verjagen en bang te maken. Maar, dat mag niet: verjagen van wolven om ze bang te maken voor mensen is bij de wet verboden.”¹

Want Nederland heeft in 1979 het verdrag van Bern gesloten waar de wolf de status kreeg: “strikt beschermd”. Wat betekent dat je hem niet zomaar mag verstoren. Daar heeft Nederland toen voor getekend. Maar op dat

¹ <https://www.bij12.nl/onderwerp/wolf/beleid-en-organisatie/bescherming-en-wet-en-regelgeving>

moment was er hier nog geen wolf te bekennen: die zaten allemaal veilig achter het ijzeren gordijn. Landen in Europa waar wolven zaten, zoals Polen, Spanje en, Letland hadden een soort *opt-out* voor de wolf bedongen. Daar had men ervaring, en wist: we willen ze zeker beschermen maar je moet ze wel kunnen verjagen en af en toe afschieten. Nederland had geen wolven, en dus geen *opt-out*. En dus, kreeg, *45 jaar later*, de provincie Gelderland geen toestemming van de rechter om zelfs maar met een paintball-geweer een wolf te verjagen.

Het verdrag van Bern is vervolgens omgezet in de Europese Habitatrichtlijn. Om iets te kunnen doen, moest twee derde van de landen die het verdrag van Bern hadden gesloten akkoord gaan, en daarna moest unaniem daartoe worden besloten door alle EU-lidstaten. Lang leek dat een onmogelijk weg. Een gebeurtenis op een donkere septembernacht in 2022 in Nedersachsen bracht echter versnelling. Toen vergreep een grote mannetjeswolf zich aan Dolly, een kastanjebruine pony wier karkas de volgende ochtend werd aangetroffen door haar eigenaresse: Ursula von der Leyen. Inmiddels hebben de lidstaten ingestemd met aanpassing van de wolvenstatus naar “beschermd.” Zijn we dan nu uit de fuik? Nee, want zelfs dan moet nog eerst een “gunstige staat van instandhouding” worden vastgesteld voor Nederland. Dat onderzoek duurt maar, en dat is ook niet gek, want is niet duidelijk hoe dat voor Nederland zou kunnen, aangezien wolven territoria hebben van honderden vierkante kilometers. Ons land is ook nooit groot genoeg voor een levensvatbare populatie. Nu zo’n honderdtwintig. Het zegt misschien ook iets, dat een orde van grootte meer mensen bezig met beleid, beslisbomen, analyses en protocollen en pleitnota’s te maken over wolven, dan er wolven zijn. Natuurlijk kunnen redelijke mensen verschillend denken over de toekomst van wolven in Nederland. Fanatieke ecologen willen zoveel mogelijk wilde natuur voor ze, fanatieke dierenliefhebbers willen niet dat ze worden bejaagd, veel schapenhouders willen ze überhaupt niet, enzovoort. Daar moet je dan over in gesprek, daar is democratie voor bedoeld. Punt hier is dat dit gesprek geen zin heeft, want het zit juridisch vast. Politiek kan bijna niks, behalve dode schapen vergoeden. En datgene wat in ieder geval een kwestie van gezond verstand is – wolven verjagen en bang maken, op plekken waar het risico op ongelukken of gewenning te groot is – mag ook niet. Er zijn altijd wel lobbygroepen die naar de rechter stappen. Daarmee wordt niet het algemeen belang, maar één specifiek belang leidend, en dat is een cruciaal kenmerk van de technocratie.

Kortom: de ruimte voor democratische politiek om een zorgvuldige belangenafweging te maken over wolven, is al jaren nihil. Dit, omdat het

beleid vastligt in juridische uitspraken, gedaan op grond van verdragen die decennia geleden zijn vastgesteld, onder volstrekt andere omstandigheden. Klinkt bekend? Exact hetzelfde geldt voor asielbeleid.

Maar eerst, stikstof. Dit is niet het moment om het hele juridische moeras uit te diepen. Je kunt uren praten over waarom de modellen niet deugen, de foutmarges, de problematiek van het meten van droge depositie, het mysterie van ammoniak op zee, enzovoort. De uitspraak in december waarin het “interne salderen” werd geschrapt, heeft de Raad van State heeft Nederland nog weer dieper in de technocratische fuik geduwd. Het gevolg is dat, midden in een wooncrisis, waar generaties dreigen op te groeien die nooit een huis kunnen vinden en gezinsvorming uitstellen, de bouw van nieuwe woningen hapert vanwege de minuscule hoeveelheid stikstof die in de natuur komt, wanneer de vrachtwagen met bakstenen komt aangereden. Dat moet zijn: mogelijk in de natuur terecht komt: we weten het niet. Het gaat om onmeetbaar kleine hoeveelheden die uit het evident ongeschikte model komen rollen, en niet van statistische ruis te onderscheiden zijn. En zo zagen we de afgelopen jaren miljarden aan investeringen voor verduurzaming stopgezet, hoe boereengezinnen de vernieling in werden gestort die zich altijd aan de regels hebben gehouden, en zelfs bijvoorbeeld honderdvijftig wandeltochten werden afgeblazen.

Ook hier geldt: bijna niemand zal ontkennen dat het een goed idee is om de stikstofuitstoot te verminderen, omdat die kan leiden tot verzuring van bijvoorbeeld eikenbossen. Maar de politieke vraag moet natuurlijk altijd zijn: hoe, hoeveel en ten koste van wat? Want hier spelen verschillende belangen: economische belangen, de natuur, biodiversiteit, de schoonheid van het landschap, bestaanszekerheid voor boeren en gemeenschappen op het platteland, strategische belang van voedselveiligheid, zorgvuldig omgaan met belastinggeld, enzovoort. Helaas zijn die vaak gedeeltelijk tegenstrijdig. In die afweging zullen verschillende partijen tot verschillende uitkomsten komen, omdat iedereen ze anders weegt. Dat wegen, kan een computer niet, een wetenschapper niet, en ook een rechter niet: dat is aan de politiek. Maar waar het hier om gaat is: hoe je die belangen ook weegt, je komt in ieder geval nooit uit op het huidige stikstofbeleid.

Om een absoluut minimum aan gezond verstand en redelijkheid terug te brengen in dit beleid, moet een normale ondergrens worden ingesteld, zoals ook is uitgewerkt door de rapporten van de Nieuwe Denktank, en waartoe NSC ook een motie heeft ingediend. Het is eigenlijk absoluut niet slim om vergunningen te laten afhangen van gemodelleerde stikstofdepositie; bijna geen ander land doet het ook. Maar als je het al

doet, moet dat iets met de werkelijkheid te maken hebben. De huidige ondergrens van 0,005 mol of 0,07 gram stikstof doet dat niet: het gaat om het beruchte vogelpoepje, op twee voetbalvelden, per jaar. Vergunningen worden afgewezen omdat computers berekenen dat wat verdwaalde stikstofmoleculen in de natuur kunnen belanden, maar waarvoor wetenschappelijk geen causaal verband kan worden aangetoond. Dat de absurditeit hiervan niet onmiddellijk leidt tot een aanpassing van de wet, suggereert dat Nederland in een soort collectieve psychose is beland. Het voorstel om die ondergrens te verhogen tot de nog altijd extreem lage grens van 1 mol (vergeleken met 21 mol in Duitsland, met vergelijkbare natuur en in veel gebieden vergelijkbare hoeveelheden stikstof) is echter al jaren onderwerp van gesteggel. In mei kwam eindelijk een nieuw advies van de Raad van State, die waarschuwde: het is “juridisch kwetsbaar.” Zelfs het fictieve mussenpoepje, is niet meer aan de politiek. Tenminste, behalve als diezelfde politiek ook

Een vorm van fundamentalisme waar niemand, en zeker ook de natuur niet, bij is gebaat. Althans, dat is mijn mening. Maar als er mensen zijn die alle belangen zo wegen, en denken dat het verstandig is, prima. Als mensen de veestapel willen halveren, leg maar uit. Er zijn zeker goede argumenten om de landbouw en veeteelt anders in te richten. Miljoenen varkens in een paar gemeenten, moet dat niet anders? Legitieme vragen. Het punt is, dat politici de gezonde belangenafweging nu dus niet meer *kunnen* maken. De rechter heeft, op last van Greenpeace, grotendeels bepaald wat er moet gebeuren. Technocraten brengen daar tegenin: “Als de politiek geen keuze maakt, dan moet de rechter wel!” De politiek moet zeker betere wetten maken, maar dat veronderstelt dat er maar één goede keuze is. De rechters beschouwen zichzelf dan als de ‘*adults in the room*’ die wel verantwoordelijkheid nemen. Alsof er dus maar één keuze is. Maar ook hier gaat het om prioriteiten en de besteding van miljarden, om afwegingen. In wezen is het wel mogelijk om andere keuzes te maken: om stikstof juridisch te beschouwen als risico, en niet als de allesbepalende factor. Nederland zou de Duitse wetten kunnen hanteren, die zijn ook habitat-richtlijn-*proof*. Dat vereist wel, dat men bereid is om de uitgangspunten achter de huidige stikstoffuik fundamenteler ter discussie te stellen.

Het patroon ontwikkelt zich als volgt. Onder druk van radicale lobbygroepen of een bestuurlijke wens om daadkrachtig over te komen, worden stoere, abstracte ambities geformuleerd, zonder dat men weet of aangeeft wat de kosten zijn om die doelen te behalen en wat de neveneffecten. Die worden tot wetgeving gemaakt. Activisten stappen dan

naar de rechter, die zegt: “ja, overheid, dan moet je ook B-zeggen.” Zo wordt een deelbelang absoluut gemaakt. Maar de rechter kan niet goed kijken naar de consequenties, kosten en nadelen van dat B-zeggen. Die beoordeelt de stukken die voor hem liggen.

Het is relatief eenvoudig om een in een wet vast te leggen dat er geen stikstofoverschot mag neerdalen op een natuurgebied. Maar dat is zoiets als in een wet zouden vastleggen dat de woningnood moet worden opgelost. In een andere wet kunnen we dan vastleggen dat de landbouw circulair en biologisch moet zijn, maar ook economisch rendabel. En dan maken we nog een wet waarin staat dat Nederland op het gebied van voedsel zelfvoorzienend moet zijn. En een wet waarin staat dat er geen armoede mag zijn. Maar omdat we ook de financiële stabiliteit niet uit het oog mogen verliezen, maken we ook een wet waarin staat dat belastingen laag moeten blijven en dat er geen begrotingstekort mag zijn. Het zou mooi zijn als het zou kunnen. Maar dat is niet zo. Het is politieke kitsch.

De dynamiek wordt misschien nog wel meest duidelijk in het asielbeleid. Het is de grote sociale kwestie, omdat het raakt aan de existentiële zorgen van mensen over hun bestaan. Nu is er voor een tweede keer een kabinet over gevallen. Ook hier zitten we vast in een juridische fuik, waar de juridisch-technocratische overwegingen de politieke en morele afwegingen hebben verdreven.

Eigenlijk hebben we niet eens echt asielbeleid, en zelfs nauwelijks een echte asiëldiscussie. Net als bij stikstof, lijken we willoos overgeleverd aan het complexe woud aan wetten, internationale en Europese verdragen, rechterlijke uitspraken en de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Jarenlang is de discussie verlamd in een wedstrijdje barmhartigheid etaleren, versus een wedstrijdje daadkrachtig klinken. En ondertussen raken de diepere morele vragen raken uit zicht.

Om dat perspectief terug te winnen, kunnen we putten uit de rijke literatuur van onze beschaving. Een van de oudste literaire werken uit die beschaving is de tragedie ‘de Smekelingen,’ 2500 jaar geleden geschreven en uitgevoerd door Aeschylus in de Atheense democratie, en verrassend genoeg gaat die ook over de morele dilemma’s rond asielmigratie. Koning Pelasgos van Argos wordt geconfronteerd met vijftig vrouwen uit Egypte die zich voor de poorten van de stad melden, op zoek naar asiel. Ze zijn gevlucht om te ontsnappen aan gedwongen huwelijk met Egyptenaren. De koning wordt verscheurd door twijfel. Wat moet hij doen? Enerzijds rust op hem de zware, oeroude plicht van de gastvrijheid. Zo zegt Aeschylus:

“De Toorn van de goden wacht iedereen die de kreten van smekelingen niet wil horen!” Maar het toelaten van die vluchtelingen kan ook grote onrust meebrengen, en oorlog met de Egyptenaren die hun bruiden willen terughalen. Pelasgos ziet zijn plicht jegens de vreemdelingen, maar ziet ook zijn plicht tegen zijn volk. Hij wil de gastvrijheid eren, maar wil ook niet later het verwijt krijgen: *“U heeft de stad vernietigd, want u koos ervoor vreemdelingen meer te eren dan uw eigen onderdanen!”* Als staatsman weet hij bovendien dat wanneer hij van zijn volk grote offers vraagt, hij dit niet buiten hen om kan doen. Hij vraagt wat ze willen. Op de tegenwerping dat hij koning is, dat hij de baas is, en dat hij kan doen en laten wat hij wil, is hij stellig: *“Het is niet alleen mijn huis, maar ook het huis van alle burgers van deze stad. Zij verbinden hun lot, zij dragen de last, en ik zal niets beloven voordat ik met hen heb gesproken.”* Daarom legt hij dit dilemma voor aan het hele volk. Na zijn toespraak, worden de vrouwen toegelaten. Helaas is de tekst van die toespraak verloren gegaan; we weten wel dat koning Pelasgos vervolgens wordt gedood door de Egyptenaren.

Gelukkig hoeven we niet te vrezen voor een oorlog met Egypte. Maar Aeschylus toont het tragische karakter van de politiek, dat elke politieke keuze ook nadelen en risico's meebrengt. Die gaan niet weg, omdat wij het goed bedoelen, maar zijn niet te vermijden. Daarom heet het ook een tragedie. Nergens zijn die meer zichtbaar dan bij asiel. Maar juist daarom moeten we geen genoeg nemen, noch met kreten, noch met decreten, maar de morele keuzes inzichtelijk maken.

Daarbij twee observaties.

Ten eerste: er is ellende, vervolging en oorlog die mensen van huis en haard verdrijft. Zij zijn dan afhankelijk van anderen. Wij hebben een morele plicht om onze naasten te helpen. Exodus 22:21 zegt ons: *“U moet een vreemdeling niet slecht behandelen, want u heeft zelf als vreemdeling in Egypte gewoond.”*

Ten tweede: er zijn veel meer mensen die hiernaartoe willen komen dan wij kunnen toelaten. Een blik op de cijfers maakt duidelijk dat het aantal migranten dat Nederland kan opvangen en integreren beperkt is vergeleken met het aantal mensen dat zou *willen* komen. Dat gaat om concrete zaken, zoals de astronomisch hoge kosten van de opvang, bijstand, zorg en huisvesting van deze mensen, en de enorme tekorten op de woningmarkt, maar ook om iets anders. Migrantengroepen brengen ook een cultuur mee, een stelsel aan normen, overtuigingen, tradities en waarden, die niet altijd goed

samengaan met de onze, en in sommige gevallen daar zelfs haaks op staan. Het juridische stelsel verbiedt ons echter in de praktijk om dergelijke overwegingen ten aanzien van ‘culturele afstand’ te betrekken.

Zo wordt het asielsysteem al dertig jaar heen en weer geslingerd tussen het verlangen en de juridische verplichting om hulp te bieden, en de beleidsmatige noodzaak tot beperking. En net als bij stikstof, en bij wolven, geldt hier: hoe je de verschillende belangen ook afweegt, je komt niet tot het huidige asielsysteem.

Er schuilt een monsterlijke paradox achter ons in naam zo humane stelsel. “U heeft hier recht op asiel, maar u mag niet komen.” De hele wereld kan proberen asiel te claimen, maar alleen als ze zich hier op ons grondgebied bevinden, en dat proberen we ondertussen juist te verhinderen. Ze mogen niet in boot of vliegtuig stappen en krijgen geen visum. Maar wie al zijn spaargeld aan criminele bendes afstaat en na een gevaarlijke reis met een gammel bootje hier verschijnt om dan het magische woord ‘asiel!’ uit te spreken, krijgt recht op onderdak, opvang, zorg en zicht op verblijf in onze verzorgingsstaat. In die dodelijke hindernisbaan verdrinken velen in de Middellandse Zee. Wie het lukt om internationale wateren te bereiken, moet in Europa in de procedure komen. Maar we geven wel miljarden aan Egypte, Tunesië en andere landen om mensen tegen te houden. Ondertussen blijven de armste en meest kwetsbare mensen achter, omdat ze de mensensmokkelaars niet kunnen betalen. Het systeem nodigt ook uit tot massaal misbruik. Het stelsel berust op verheven ambities, maar mondt uit in deze perverse realiteit.

Het stelsel piept en kraakt. Zo zitten landen om ons heen worden strenger en lijken verwickeld in een *race to the bottom*: een wedstrijd wie het meest kan versoberen en afschrikken. Dan kan Nederland, als meest dichtbevolkte land van Europa, moeilijk achterblijven. Maar uiteindelijk is dit geen echte oplossing. Want hoeveel je ook versobert en afschrikt, van uitjes verbieden tot taxiritjes tot nareizen, voor honderden miljoenen mensen blijven de welvaart en vrijheid van Europa lonken.

We kunnen deze tekortkomingen van het huidige stelsel niet langer negeren. Wij moeten weer zelf kunnen bepalen hoeveel mensen hier kunnen komen, en wie, en voor hoe lang. Dat hoort in het politieke domein. Maar dat kan alleen, als de perverse prikkel die ontstaat doordat dat iedereen het recht heeft om hier, en alleen hier, asiel aan te vragen, wordt verwijderd. Dat recht moet dus worden heroverwogen. Daarbij kunnen altijd uitzonderingen worden gemaakt, afhankelijk van

ontwikkelingen in de wereld. Maar die uitzonderingen zijn dan aan de politiek.

De sleutel zit hem hier in het maken van onderscheid. Er zit een wereld van verschil tussen, enerzijds, hulp bieden aan een individu in nood, en anderzijds, iemand het recht geven om zich (in de praktijk permanent) in jouw land te vestigen. Dit ook, omdat alles wat als recht wordt geformuleerd, tot gevolg kan hebben dat mensen hun gedrag aanpassen om er aanspraak op te maken. Voor hulp is wel draagvlak, zowel bij links als rechts. Voor vestiging, steeds minder. Wij moeten dus dat onderscheid weer kunnen maken. Probleem is, dat het juridische kader dat is gegroeid uit het Vluchtelingenverdrag en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens het maken van die afwegingen nu verhindert. Internationale verdragen en wetten zijn echter maar zo goed als de morele argumentatie erachter. Voor zover het huidige juridische raamwerk, dat stamt uit een tijd dat er nog geen massamigratie was, verhindert om dat onderscheid te maken, moet dat dus worden aangepast. Van recht op asiel en vestiging hier, naar hulp en opvang buiten Europa, in veilige derde landen. Elke euro die wij hier besteden aan opvang, kan een veelvoud aan effect sorteren daar. Als de rust is teruggekeerd en we eindelijk weer grip hebben gekregen op migratiestromen, kan worden overwogen om legale migratieroutes te openen, waarbij mensen kunnen komen op *uitnodiging*. Daarbij kan dan enerzijds worden gekeken naar wie hulp het meeste nodig heeft die het beste hier kan worden geboden, en anderzijds, wie het beste passen in onze economie en cultuur, en wie tijdelijk verblijf kan worden geboden, om ervaring en inkomen op te doen, die in het land van herkomst weer van betekenis zijn.

Dit vraagt een fundamentele aanpassing van internationale en Europese verdragen. Maar dit is een gesprek dat Europa niet langer kan negeren. Nederland moet daartoe in Europa het voortouw nemen. Juist ook omdat het de Nederlandse rechtscultuur verhindert om Europese wetten en regels simpelweg opzij te schuiven, of halfslachtig de andere kant op te kijken, wat steeds meer andere lidstaten wel doen. Deze, en de vele andere keuzes, zijn niet eenvoudig. Maar het zijn keuzes waaraan we ons niet aan moeten onttrekken door te vluchten in hetzij populisme, hetzij de technocratie.

Dames en heren, ik kom tot een conclusie.

Om een uitweg te vinden uit de verlamme vicieuze cirkel van technocratie en populisme, vraagt: een herwaardering van de klassieke kern van staatsmanschap: de *prudencia*: het maken van moeilijke

afwegingen, ten behoeve van het algemeen belang, maar met besef van het tragische karakter van de politiek. Dat biedt de handvatten bevat om weerstand te bieden aan de verleiding van zowel de technocratie als de verleiding van het populisme. Populisten doen alsof de belangenafweging niet bestaat, en technocraten claimen dat de afweging niet kan worden gemaakt.

Dat vraagt ook om de bereidheid om de juridische en bureaucratische fuiken waar Nederland in is gezwommen, fundamenteel ter discussie te stellen. We moeten de politieke ruimte terugveroveren. Een weerbare democratie vraagt dat fouten kunnen worden gecorrigeerd. Als een wet niet werkt, of het bestuur faalt, kun je ze wegsturen en optreden. Dat correctiemechanisme werkt echter niet, als de belangenafweging niet meer in het politieke domein berust, maar is weggezonden in het juridisch-technocratisch moeras. Om de technocratie te ontmantelen moeten we echter ook meer bewust worden van wat die tot stand brengt: de doorgeschooten reguleringsdrang, die dus paradoxaal genoeg in zijn tegendeel omslaat. Daar kom ik op een ander moment op terug.

Dit alles vraagt om prudentie, maar ook om moed. Want maar al te vaak kan *prudentia* wordt weggezet als oubolligheid, traagheid, onwetenschappelijkheid of gebrek aan ambitie, of het ‘in de kaart spelen van’. Velen willen graag vooruitstrevend, ambitieus en modern gevonden worden. De verleiding om mee te buigen is soms reëel. Ook aan die verleiding moet weerstand worden geboden.

Dan kunnen we, in de woorden van Schaepman naar wie deze rede is vernoemd, werken aan een land waarin wij kunnen zeggen:

De vrijheid is verzekerd,
Het recht is gehandhaafd,
De vrede is gekomen,
De liefde triomfeert.

De wereld wacht op onze daden!